

Наталия Христова
НБУ

Постсоциалистически размисли върху “Биография на властта” от Георги Марков

Когато получих информация и покана за Кръглата маса “Задочна България”,¹ се замислих освен юбилейния повод – 85 години от раждането на писателя, който се навършва в годината и на други два юбилея – 70 години от 9 септември 1944-а и 25 години от 10 ноември 1989-а (не обичам юбилеите, смятам, че юбилейното говорене в повечето случаи е апологетично, предварително лимитирано и е с празничен или панихиден характер, който изключва вглеждането по същество в личността, текстовете, събитието) какво друго налага и бихме могли днес да кажем за Георги Марков и неговите *Задочни репортажи* различно от това, което вече сме говорили и писали. Почти няма изследовател на социализма, който да не се е позовавал на репортажите на Георги Марков. Почти няма различия в оценката, че те са много ценен и без преувеличение, един от най-сериозните източници, въз основа на които изследваме близкото си минало. И още нещо се запитах: Кой от репортажите му да избира и на какъв принцип да направя избора си? Няма да продължавам с други въпроси и размисли, само ще отбележа, че направих най-нелогичното и на пръв поглед – най-несериозното – взех изданието от 1990 г., разтворих книгата и попаднах на репортажа “Биография на властта”. Изненадах се, защото той не беше подчертаван, нямаше ремарки, за разлика от почти всички други страници, които бяха внимателно проучени и надраскани при първоначалното четене.

¹ Кръгла маса “Задочна България” – публицистиката на Георги Марков (По повод 85 години от рождението на писателя). 8-9 април 2014 г., НБУ

В първия момент не можах да си отговоря защо е този пропуск, после, след като прегледах текста предположих, че е оставен за по-късно четене, когато ще съм намерила пиесата “Комунисти”, защото тя всъщност е пряката провокация за този репортаж.

Нямам спомен дали по-късно съм търсила издание на пиесата, но сега го открих в интернет и го прочетох.²

Само да припомня, че пиесата е поръчана от отдел “Репертоарен” на КИК по повод 25 години 9 септември 1944 г. Тя визира периода на антихитлеристката съпротива – 1941-1944 г. Включена е в репертоара на драматичен театър “Сълза и смях”, режисьор е Асен Шопов. В една от главните роли – на началника на Държавна сигурност Никола Гешев - е директорът на театъра Иван Кондов. Премиерата е предвидена за 19 септември 1969 г., но тя не се състои. Пиесата е свалена, а директорът Иван Кондов – уволнен. В програмата е записано да няма аплаузи, хората тихо да се разотидат.³ Мотивите на властта за спиране на постановката: била твърде мрачна, с потискащо въздействие. За тази участ на пиесата Г. Марков дава следното обяснение: *“Голата документална истина се размина с търговските нужди за евтино честване. А може би другарите въобще не честваха загиналите комунисти, а честваха себе си.”*⁴

След всичко това вече имах отговор на първоначалния въпрос “Какво налага тази Кръгла маса, по-скоро какво ново аз бих се опитала да кажа” в годината, когато се навършват 70 години от 9 септември 1944-а и четвърт век от 10 ноември 1989-а. Бих могла, и това всъщност ще направя, да видя има ли съвпадения и различия в позициите на комунисти (доколкото са останали такива) 25 години след началото на социализма и антикомунисти 25 години след началото на демократизацията.

² Марков, Георги. Пиесите на Георги Марков / Състав. Зиновия (Зунка) Янкова ; Предг. Стефан Цанев. - София : Литавра, 2002. - 396 с. ; 20 см. Зунка Янкова - псевд. на Зиновия Янкова. - Офс. изд. - 800 тир. Съдържа: Бележки за пиесите на Георги Марков / Зиновия Янкова ISBN 954-8537-87-7 УДК 886.7-2.

³ Марков, Георги. Аз бях той, с. 21.

⁴ Марков, Георги. Задочни репортажи за България. Профиздат, С., 1990, 53-54).

Започвам от самото начало на репортажа.

Зададен е въпросът “Кой управлява, на кого принадлежи властта през първото десетилетие след 9 септември?” Отговорът е: **“Властта в страната принадлежи на БКП, която управлява страната от името на Съветския съюз”**. Политбюро през 1950-те години е някъде на Олимп. Разбирахме само от преките си началници за какво става дума – **водещ е стремежът да си послушен и да се издигнеш**.⁵

Първите десет години след 10 ноември. Политбюро си е пак на Олимп. Не е особено променен принципът – **да си послушен и да се издигнеш. Колкото по-силно заявяваш антикомунистическите си нагласи, толкова по-големи са възможностите за влизане във властта**.

Какво се случва през втория период – времето на Хрушчов? Пишат се мемоари, съчиняват се героични биографии, **“наливат бетон в твърде съмнителните сгради на своите политически биографии”** – казва Г. Марков. И оставят впечатление, че в **“България преди войната не е имало нищо друго, освен комунистически герои и фашистки полицаи”**.⁶

Струва ми се, че не е необходимо да назовавам сходствата, но все пак нека кажа, че мнозина от нас си мислеха същото в първите, а и не само през тях, години на демократизацията (през 1990-те години), когато бяха публикувани новите “дисидентски” биографии. Впечатлението беше, че в продължение на 40 години в страната не е имало нищо друго, освен **лоши комунисти и ченгета и борци срещу тях**.

През 1968 г. се появява възможност, която Г. Марков, за разлика от Николай Хайтов и Никола Русев, не изпуска – да намери отговор на въпроса **“Кои бяха хората във властта у нас?”**, чрез достъпа, който

⁵ Пак там, с. 47.

⁶ Пак там, с. 48.

получава, да работи с 200 полицейски досиета, съхранявани в архива на МВР.⁷

Г. Марков представя четири групи комунисти. Основен критерий за отграничаването им е тяхното отношение към властта и оттам – към СССР. Често хора преминават от една в друга група.

Четири групи са:

комунисти-идеалисти;

комунисти – съветски агенти;

комунисти-приспособленци;

случайни комунисти.

XXX

В следващата част Г. Марков се връща към архивите от времето на войната, за да припомни **“образите на хора, с всичките им човешки слабости и човешко величие”**.⁸

Тук е развенчаването, но само на измисления героизъм в стил комунистическа власт в реална политическа ситуация, на поведението на **Малчика**. На въпроса какво е последното ви желание отговаря “Чаша вода, моля”. При повторното питане отговорът е “Още една чаша вода”. Няма героично-митологичното “Да живее Червената армия”.

Почти всички, осъдени на смърт, в последните си часове пишат “Мили мой”, “Мили родители”, последвано от молба за извинение. А ремсистът **Боян Чонос** е написал “Мила мамо, след малко ще ме обесят... студено ми е, мамо, студено...”.

Мнозина заявяват, че жертват себе си в името на един друг свят, **“на истинска, пълна свобода”**. **“Всичко онова - казва Г. Марков - което**

⁷ Пак там, с. 49.

⁸ Пак там, с. 50.

нямаше да съществува в страната на техните паметници”.⁹ Това са **комунистите-идеалисти**.

И продължава: Те нямаха понятие от марксизъм-ленинизъм, нямаха представа какво е СССР – те бяха повярвали в някакъв абстрактен комунистически идеал.

Близко или по-далече стояха **комунистите-съветски агенти** – повечето от членовете на нелегалното ЦК, изпратени у нас по време на войната – парашутисти и подводничари. Доказано подпомогнати с хиляди долари от съветски аташета. Сред тях е професионалният революционер Антон Иванов, съветският агент Стефан Богданов. За тях и други като тях родината им е СССР. Но, уточнява Г. Марков *“И Антон Иванов, и Трайчо Костов, и Йонко Панов хранят своите илюзии за достоен смисъл на борбата им.”*¹⁰

После идват **случайните комунисти – приспособленците**, за които говори в своите спомени и Славчо Трънски (“хитреците-приспособленци”).

Опирайки се на документите от архива на МВР, Г. Марков поставя въпроса **“Можем ли да се доверим на архивите”**, особено при документираното предложение, направено от Никола Гешев към арестуван нелегален – той да издаде другарите си, а да бъде записано, че е устоял до край. Арестуваният, при това предложение, полудява.

Този въпрос е актуален и днес. До колко можем да се доверим на т. нар. досиета?

Според Г. Марков **“Драмата на идеалистите-комунисти е една от най-големите драми на социализма.”**

⁹ Пак там, с. 51.

¹⁰ Пак там, с. 52.

Финалът на тази част от репортажа е: **Умиращите комунисти очертават образа на света, за който умират. И който свят няма нищо общо със света, в който днес (тогава) живеем.** ¹¹

Мечтателите за демокрация, бихме могли да кажем, перефразирайки Г. Марков, очертават образа за света, за който мечтаят. И който свят има малко общо със света, в който днес живеем.

XXX

После задава въпроса: **Какви са изходите за комунистите-идеалисти?** И заявява, че сериозна вътрешна промяна може да стане единствено чрез комунистическата партия.

Първи изход: Названият от Хр. Радевски – 1950-те години – “Води ме, Партийо!”;

Втори: Да се преструва, че вярва, а да се бори, да се отстоява вътре в структурите. Твърде труден път.

Трети: Да се отдръпне и затвори в себе си. Това е равностойно на противопоставяне на режима. Цитира изказване на познат член на БКП: **“Цял живот съм бил комунист и никога партиец”.**

Четвърти: Противопоставяне на партийното ръководство. Това е самоубийствен път. ¹²

Преобладаващата част тръгват по първия път. Кариеристите и мерзавците са родени такива, според Г. Марков. Те се интересуват само от собственото си добруване – власт, пари. Не са чели нито Маркс, нито Ленин. Лесно биха преминали от Маркс към Мохамед.

Истински комунисти за Г. Марков в този репортаж са: “Христо Ганев, Юлия Огнянова, Добри Жотев и други високоинтелигентни

¹¹ Пак там, с. 53.

¹² Пак там, с. 58.

техни съвременници... Споменава и Георги Дмитров – Гошкин, Веселин Андреев, Давид Овадия...”

И още нещо припомня Г. Марков, което е актуално в края на 1960-те години, и след 1990-те: **“Героизмът свършва, след като се плати за него.”**¹³

Репортажът завършва с припомняне на “Приказка за стълбата” на Христо Смирненски, най-добре разкриваща процеса на скъсване с идеалите. **“Ако бях на власт – казва Г. Марков – щях да накарам всички да четат тази приказка на Смирненски.”**

Тази Приказка е припомнена от Р. Ралин през 1955 г.

Приказка за стълбата беше раздадена на всички народни представители през 2001 г.

Вероятно отново ще я раздаваме.

На какво се дължи тази неизменчива природа на феномена власт? Това е въпросът, който отново и отново задаваме и чийто отговор се опитваме да намерим, четейки отново Г. Марков в годината, когато честваме 85 години от раждането му, 70 години от 9 септември 1944-а и 25 години от 10 ноември 1989-а.

¹³ Пак там, с. 59.